

Streszczenie

Celem rozprawy doktorskiej zatytułowanej *Obraz śmierci w literaturze rosyjskiej XIX wieku. Aspekt kulturoznawczy*, było ukazanie specyfiki i różnorodności motywu śmierci i umierania na przykładzie najbardziej reprezentatywnych dzieł literatury rosyjskiej omawianego okresu. W pracy zaprezentowano najważniejsze wymiary prezentowanego motywu: historyczno-kulturowy, metafizyczno-religijny, aksjologiczny i eschatologiczny. Istotnym zagadnieniem pracy jest przemiana obrazu śmierci w literaturze rosyjskiej XIX wieku, jaka dokonała się w niej pod wpływem zachodnich trendów kulturowych, filozoficznych i społecznych. Największe znaczenie dla tej transformacji miały nade wszystko: filozofia materializmu ateistycznego Ludwika Feuerbacha oraz idee rewolucji i utopii socjalizmu, umocnione pod koniec omawianego stulecia wpływami Marksa i jego wizji komunizmu. Na gruncie tych wpływów rodzi się motyw samobójstwa filozoficznego, reprezentowany m.in. w *Idiocie* i *Biesach* Fiodora Dostojewskiego, a także motyw zabójstwa ideologicznego przedstawiony przez tego samego autora w *Zbrodni i karze*, *Biesach* i *Braciach Karamazow*. Pod wpływem filozofii Feuerbacha pojawia się również obraz śmierci odartej z tajemnicy metafizyczno-religijnej oraz eschatologicznej, który również możemy znaleźć w twórczości Dostojewskiego. Te nowe oblicza śmierci obecne w literaturze omawianego okresu nie wyparły jednak tradycyjnego jej obrazu, ukształtowanego przez prawosławną tradycję religijną, czego przykładem są dzieła Dostojewskiego czy Tolstoja.

W pracy zastosowano metodę współczesnych badań historyczno-kulturowych, zapoczątkowanych w studiach kultury rosyjskiej przez Michaiła Bachtina. Autorka odwołuje się w niej do istotnych w ujęciu śmierci pojęć antropologii filozoficznej, m.in. takich jak: świadomość, samoświadomość, tożsamość osobowa, religijna i kulturowa, heroizm, strach, tajemnica metafizyczna. Wykorzystuje także elementy metody hermeneutycznej w odniesieniu do takich analizowanych utworów, w których miejsca nazwane przez Romana Ingardena jako niedookreślone, wymagają wyjaśnień w związku z występującym w nich motywem śmierci.

W analizie i interpretacji utworów pokazano różnice i podobieństwa w prezentowaniu tematyki śmierci przez poszczególnych pisarzy, różnorodność twórczą w obrazowaniu indywidualnego, osobowego umierania ich bohaterów. Jednocześnie praca ukazuje związek motywu śmierci z przestrzenią kulturową Rosji i zachodzącymi w niej zmianami. Przedmiotem analizy i interpretacji są utwory najbardziej charakterystyczne dla

poszczególnych okresów i nurtów literackich XIX wieku – począwszy od romantyzmu a skończywszy na symbolizmie rosyjskim. Obejmie ona twórczość następujących autorów: Aleksandra Puszkina (*Ruslan i Ludmiła, Jeniec Kaukazu, Fontanna Bakczysaraju, Eugeniusz Oniegin, Borys Godunow, Dama pikowa, Córka kapitana, Zamieć*), Michaiła Lermontowa (*Bohater naszych czasów, Maskarada, Demon, Umierający gladiator*), Mikołaja Gogola (*Płaszcz, Portret*), Michaiła Sałtykowa-Szczerdina (*Państwo Gołowlewowie*), Iwana Turgieniewa (*W przededniu, Ojcowie i dzieci*), Iwana Gonczarowa (*Oblomow*), Fiodora Dostojewskiego (*Biesy, Bracia Karamazow, Wspomnienia z domu umarłych, Łagodna, Zbrodnia i kara, Skrzywdzeni i poniżeni, Idiota*), Lwa Tołstoja (*Wojna i pokój, Anna Karenina, Zmartwychwstanie, Sonata Kreutzerowska, Trzy śmierci, Opowiadania Sewastopolskie, Ciemna potęga, Śmierć Iwana Iljicza*), Antoniego Czechowa (*Śmierć urzędnika*).

Całość zagadnienia ujęto w cztery rozdziały, które zostały poświęcone występującym w omawianych utworach obliczom śmierci i sposobom umierania. Tym samym, w pracy została przedstawiona typologia śmierci zbliżona do tej, którą zaproponował Philippe Ariès w dziele *Człowiek i śmierć*. Każdy z rozdziałów dotyczących kolejno: śmierci naturalnej, zabójstwa, samobójstwa i śmierci na wojnie, stanowi integralną całość, ale dopiero w zestawieniu z pozostałymi tworzy pełny obraz zjawiska. Fenomenowi równie specyficznego, jak i zarazem niezwykle interesującego, jakim była śmierci umieranie na gruncie tradycji i kultury rosyjskiego, a które znalazło swe doskonałe odbicie w wielkiej literaturze rosyjskiej XIX wieku. Partie pracy poświęcone różnym typom śmierci zostały podzielona na dwa podrozdziały. Pierwszy wprowadza w klimat epoki poprzez zarysowanie kontekstu historycznego oraz filozoficzno-religijnego omawianej problematyki. Drugi prezentuje motyw śmierci w literaturze zachodniej i rosyjskiej. W rozdziałach poświęconych poszczególnym typom śmierci wyeksponowana została tradycja chrześcijańska Rosji wraz z kształtującymi ją wartościami, które dominowały w kulturze tego okresu. W podsumowaniu zwrócono uwagę na wspólne elementy łączące omawiane w pracy typy śmierci, a także na znaczenie prawosławnej tradycji kulturowej w zderzeniu Rosji z zachodnimi wpływami filozoficznymi i ideologicznymi XIX wieku.

Agata
Kulbar
30 V 2021